

Criticism and analysis of the pictures of the fourth grade Persian books and their relationship with the text

Shahriyar Shadigo^{*1}, Nafise Irani², alaviye fattahi chalanchi³

1. Department of Persian Language and Literature Education, Farhangian University,
P.O.Box 14665-889, Tehran, Iran

2. Department of Persian Language and Literature Education, Farhangian University,
P.O.Box 14665-889, Tehran, Iran

3. Master's degree graduate of Farhangian University, hamedan, Iran

ABSTRACT

Keywords:

4th grade
analysis of images
Persian book
lesson text

1. Sh.shadigo@cfu.ac.ir
2. Corresponding author
✉ n.iranii@cfu.ac.ir
3. Fatahi4279@gmail.com

Background and Objectives: The aim of the current research is to analyze the quality and relationship between the images of the fourth grade Persian book and the text of the courses. The method of data collection is library and in terms of data collection method, it is qualitative and content analysis type. **Methods:** The studied population includes the fourth grade Persian book published in 1401, and the method of conducting this research is the full enumeration sampling method; In the way that all the images of the fourth Persian book have been examined. **Findings:** The findings of this research show that 44% of the pages of this book contain images. Also, 91% of these pictures are related to the text of the lessons. **Conclusion:** As a result, in terms of the relationship between the images and the text of the lesson, in some cases, it needs more attention and revision. The degree of adaptation of the images to the cultural issues and daily needs of the society has also been observed to a large extent; In such a way that 91% of the Persian images of the fourth grade are consistent with the culture and issues of the day.

ISSN (Online):

DOI: 10.48310/rplp.2024.14019.1109

Received: 1402/03/06

Reviewed: 1402/09/04

Accepted: 1402/10/07

PP:20

Citation (APA): Shahriyar, S. Nafise I, alaviye f. (2023). Criticism and analysis of the pictures of the fourth grade Persian books and their relationship with the text. *The Journal of Research in teaching Persian language and literature*, 4 (2), 21-40.

 <https://doi.org/10.48310/rplp.2024.14019.1109>

نقد و تحلیل تصاویر کتاب فارسی چهارم دبستان

و بررسی ارتباط آن‌ها با متن درس

مقاله پژوهشی / مروری

شهریار شادی‌گو^۱، نفیسه ایرانی^{۲*}، علویه فتاحی چالانچی^۳

۱. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۴۶۶۵-۸۸۹، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۴۶۶۵-۸۸۹، تهران، ایران.

نویسنده مسئول.

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان.

چکیده

پیشینه و اهداف: هدف پژوهش حاضر، تحلیل وضعیت کیفیت و ارتباط تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم با متن دروس مورد نظر است. جامعه مورد مطالعه شامل کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی چاپ سال ۱۴۰۱ است. **روش‌ها:** روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها، کیفی و از نوع تحلیل محتواست و روش انجام این تحقیق، روش نمونه‌گیری تمام شماری است؛ به صورتی که همه تصاویر کتاب فارسی چهارم بررسی شده است. **یافته‌ها:** یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ۴۴ درصد صفحات این کتاب حاوی تصویر است. همچنین میزان ارتباط ۹۱ درصد این تصاویر با متن دروس رعایت شده است. **نتیجه‌گیری:** در نتیجه از نظر ارتباط تصاویر با متن درس در مواردی نیازمند توجه بیشتر و بازنگری مطلوب است. میزان انطباق تصاویر با مسائل فرهنگی و نیازهای روز جامعه نیز تا حدود زیادی رعایت شده؛ به صورتی که ۹۱ درصد تصاویر فارسی پایه چهارم با فرهنگ و مسائل روز هم‌خوان است.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:

10.48310/rplp.2024.14019.1109

واژه‌های کلیدی:

پایه چهارم
تحلیل تصاویر
چهارم دبستان
کتاب فارسی
متن درس.

Sh.shadigo@cfu.ac.ir .1

۲. نویسنده مسئول

n.irani@cfu.ac.ir

Fatahi4279@gmail.com .3

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۷

شماره صفحات: ۲۰

۱. مقدمه

کتاب فارسی مقطع دبستان از دروس پایه، مهم و اصلی دوره‌های تحصیلی در ایران است که در رشد کلامی و نوشتاری و آموزش درست خواندن و درست نوشتن به دانش‌آموزان بسیار مؤثر است و همچنین در شناسایی و یادگیری محیط پیرامون و فرهنگ دینی و اخلاقی جامعه کمک بسزایی می‌کند. تصویرسازی و صفحه‌آرایی این کتاب‌ها نیز حائز اهمیت است، چرا که در یادگیری و آموزش، در کنار متون ادبی و نوشتاری، متون تصویری در ثبت و ضبط بهتر ذهنی مطالب به فراگیران نقش مهمی ایفا می‌کند (Educational research & planning organization, ۱۳۹۵). مصورکردن کتاب‌های درسی، برای دستیابی دانش‌آموزان به بصیرت در موضوعات درسی اهمیت بالایی دارد، به این دلیل که فرایند ذهنی کودکان به گونه‌ای است که در سال‌های آغازین دبستان آگاهی و یادگیری بسیار محدودی از کلمات و مفاهیم دارند؛ بنابراین متن به‌تنهایی نمی‌تواند کلمات و مفاهیم را القا کند؛ پس تصاویر در کنار متن نقش و جایگاه ویژه‌ای دارند (Shirmohammadi & Davoudi, ۱۳۹۰). تصاویر در بسیاری موارد مانند متن و در موارد خاص بیشتر از متن در انتقال مفاهیم، اندیشه‌ها، حالات، احساسات و تخیلات به خواننده نقش دارد و هر آنچه را که متن قادر به بیان آن نیست به تصویر می‌کشد و باید سطح خوانایی تصویر منطبق با توانایی‌های خواندن کودک و باتوجه‌به اقتضای سنی و شرایط ذهنی مخاطب و شکل‌گیری قوای ذهنی آنان خلق گردد و نکات و قواعدی اصولی در آن‌ها رعایت شود (Qezel Ayagh, ۱۳۹۸). تصویر نه‌تنها در متن با خواننده ارتباط برقرار می‌کند، بلکه متن موردنظر را در بافت و موقعیت خاص به خواننده معرفی می‌کند. چرا که کار یک تصویرگر تجسم تصویری یک موضوع برای نمایش بهتر فضای مطلب و درک آن است (Samson, ۲۰۱۸). در این میان کتاب فارسی مقطع دبستان، به‌عنوان متنی آموزشی به شیوه‌های مختلف با مخاطبان خود ارتباط برقرار می‌کند. این کتاب‌ها از ابزارهای مختلفی مانند راهبردهای گفتاری و دیداری برای تأثیرگذاری بر مخاطب بهره گرفته است و به این منظور از متون تصویری به‌صورت گسترده در این کتاب‌ها استفاده شده است؛ چرا که تصاویر زودتر درک می‌شوند و با حقایق و واقعیت‌های جامعه رابطه مستقیمی دارند.

متون زبانی معانی را بیان می‌کنند و دیدگاه‌های خاصی از جهان اجتماعی را آشکار می‌سازند. امروزه با رایج شدن فناوری‌های رسانه‌ای که به تولید و عرضه تصاویر گوناگون با اهداف متنوع می‌پردازند، بررسی محصولات تصویری در متون درسی بیش‌ازپیش اهمیت می‌یابد (Kress & Van Leeuwen, ۲۰۱۹).

در این زمینه توجه به حوزه کودکان و از جمله کتب فارسی مقطع دبستان که دارای مخاطبان فراوانی است، اهمیت ویژه‌ای دارد. درحالی‌که تصاویر در کنار متن در انتقال معنا بسیار مؤثرند و توجه کودکان به تصاویر در برقراری ارتباط با دنیای بیرون بیشتر از نوشتار است و عدم توجه به تصاویر دیداری و سیستم‌های بصری در القای معنا، چالش‌های جدی برای فرایند آموزش به وجود خواهد آورد. باین حال برخلاف اهمیت یافتن تصویر، روش‌های تحلیل تصاویر به دلایل مختلف چندان پیشرفت نداشته است و کتاب‌های مقطع دبستان کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. یکی از این دلایل دشواری‌هایی است که در حوزه نظری برای تحلیل تصاویر وجود داشته است؛ دیگر این که با توجه به حساسیت حوزه کودکان ارتباط با زیربنای اعتقادی آن‌ها اهمیت زیادی دارد.

اگرچه تصاویر کتاب‌های فارسی مقطع دبستان فراوان‌اند و علی‌رغم اهمیت و نقش آموزشی آن‌ها، کمتر بررسی و ارزیابی شده‌اند. این پژوهش با نگاهی انتقادی بر تأثیر و اهمیت تصاویر، تلاش می‌کند به نقش آن‌ها در القای مفاهیم به مخاطبان کودک بپردازد. هدف پژوهش این است که تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم و ارتباط آن با متن درس را نقد و تحلیل کند، و در صدد است به این سؤالات پاسخ دهد:

- آیا تصاویر کتاب‌های فارسی پایه چهارم ابتدایی هماهنگ با متن و صفحه‌آرایی‌ها هستند؟
- تصاویر کتاب‌های فارسی پایه چهارم ابتدایی دارای چه ویژگی‌های هستند؟
- تصاویر کتاب‌های فارسی پایه چهارم ابتدایی در تناسب با فرهنگ و محیط جامعه خلق شده است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

غزاله آقایی (۱۴۰۰) پایان‌نامه‌ای با عنوان «همگامی تصویرسازی با متن کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی (چهارم، پنجم و ششم) نظام آموزشی ایران» انجام داده و کتاب‌های درسی چاپ ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ را بررسی کرده‌است. او به این نتایج رسیده که تصویرسازی‌های کتاب‌های فارسی سه پایه ۵۰ درصد با متن مطابقت داشته و در بخش کیفی میزان همگامی متوسط - ضعیف بوده‌است. این نتیجه بیانگر این است که تصویرسازان حوزه آموزش توجه لازم و کافی را به این همگامی نداشته‌اند و گاه بر اساس سلیقه شخصی به تصویرسازی این کتاب‌ها پرداخته‌اند. همچنین شاخصه‌های هدف، رویداد و سبک از نظر همگامی تصویرسازی با متن به ترتیب اعداد ۵۳ درصد، ۴۹ درصد و ۵۱ درصد را کسب کرده‌اند و از نظر کیفی نیز همگامی این شاخصه‌ها در حد متوسط - ضعیف بوده‌است. میزان مطابقت تصویرسازی کتاب فارسی پایه چهارم با متن درس در بخش کمی و کیفی حاکی از آن است که کتاب فارسی چهارم با ۵۳/۵ درصد بیشترین همگامی را داشته‌است. البته قابل ذکر است که موضوع پژوهش حاضر با پژوهش آقایی شبیه به هم هست با

این تفاوت که سال چاپ کتاب‌هایی که مورد تحلیل قرار گرفتند یکی نیست. آقایی کتاب‌های سال ۱۴۰۰-۱۳۹۹ را مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند.

ریحانه دهقان منشادی (۱۳۹۶) پایان‌نامه‌ای با عنوان «مطالعه تصویرسازی کتاب فارسی دوم ابتدایی (مهارت‌های خواننداری)» انجام داده است. بررسی صورت‌گرفته، نشان می‌دهد که برای تصویرسازی این کتاب تلاش‌هایی انجام شده، با وجود این هنوز این تصاویر با نقاط ضعفی روبرو هستند که برای رسیدن به اهداف آموزشی و تربیتی و هماهنگی با هویت موضوعی کتاب، نیازمند دقت و صرف وقت بیشتر، برای رفع آن است. همچنین تصویرسازی‌ها با توجه به موضوع درس‌ها، برای جذب دانش‌آموزان، توان بصری زیادی ندارند. اما بخش صفحه‌آرایی کتاب، مورد بی‌توجهی و سهل‌انگاری فراوانی قرار گرفته.

در مورد ارتباط تصاویر کتاب فارسی چهارم دبستان چاپ ۱۴۰۱ پژوهشی انجام نشده است.

۲-۱. روش تحقیق

هدف اصلی این پژوهش، تعیین وضعیت کیفیت و ارتباط تصاویر کتاب فارسی چهارم دبستان با متن دروس موردنظر است. روش تحقیق از جهت هدف، کاربردی؛ از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها، کیفی و از نوع تحلیل محتواست. جامعه مورد مطالعه، شامل تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی چاپ ۱۴۰۱ به صورت تمام شماری است؛ به عبارتی دیگر نمونه‌گیری صورت نگرفته و تمام کتاب فارسی پایه چهارم بررسی شده است. روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و به روش تحلیل محتوا است و از طریق فیش‌برداری و فهرست‌وارسی اطلاعات لازم جمع‌آوری شده‌اند. در تحلیل محتوا، از تحلیل کیفی و کمی استفاده شده است.

۲. بحث و بررسی

در دوران دبستان، کودک نسبت به مرحله قبل به جهان به دید منطقی‌تری نگاه می‌کند (۱۳۹۴ Mirbabaiyan Rudsari). بر اساس نظریه پیاژه (Seyf et al, ۱۳۹۹) رشد شناختی فرد در چهار دوره اساسی صورت می‌گیرد:

(الف) دوره حسی و حرکتی (دو سال اول زندگی)؛

(ب) دوره پیش عملیاتی (دو تا شش سالگی)؛

(ج) دوره عملیات عینی (هفت تا یازده سالگی)؛

(د) دوره عملیات صوری (از دوازده سالگی به بعد).

هرکدام از این مراحل ساخت و عملکرد ویژه‌ای دارد و مدت زمان معینی طول می‌کشد. همچنین نیازها و علایق دانش‌آموزان در گروه‌های سنی مختلف، با هم متفاوت هستند. در نتیجه

مخاطبان فارسی چهارم ابتدایی در محدوده دوره عملیات عینی قرار می‌گیرند. در این مرحله هوش کودک نسبت به مرحله پیش، بسیار منطقی و منظم است؛ او می‌تواند فکر خود را روی اشیا متمرکز کند. استدلال او شکل قیاسی دارد و بیش‌تر حول محور اوضاع واقعی می‌چرخد، یعنی تفکر منطقی کودک تنها به دنیای اشیا و حوادث محسوس مربوط است (Mehrafshar, ۱۳۹۸). با وجود این، در این مرحله فکر منطقی کودک هنوز به مسائل و پدیده‌ها و امور عینی محدود است. او با کمک علائم می‌تواند امور مختلف را طبقه‌بندی و ردیف‌سازی کند، خواندن را یاد بگیرد، حساب کند و بنویسد. همچنین ظرفیت‌های رشد یافته شناختی این مرحله، به وی اجازه می‌دهد تا واقعیت امور را با کمک روش علائم تنظیم و تفسیر کند (Seyf et al, ۱۳۹۹). در نتیجه تصاویر در این بازه سنی در آموزش و القای مفاهیم نقشی کمتر از متن درس ندارد.

در این پژوهش وضعیت کیفیت و ارتباط تصاویر کتاب فارسی چهارم با متن دروس مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق به تفکیک سؤالات در ادامه ارائه شده است. همچنین تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم، به تفکیک استخراج و میزان ارتباط با متن درس تعیین شده است. وضعیت تصاویر و ارتباط با متن در جداول ذیل آمده است.

۱-۲. وضعیت ارتباط بین تصاویر و متن کتاب فارسی پایه چهارم

در جدول زیر ابتدا یکایک تصاویر استفاده‌شده در کتاب فارسی چهارم ابتدایی با اشاره به درس مربوط و صفحه کتاب فهرست شده و در ردیف آخر میزان ارتباط آن‌ها با متن درس آمده است:

جدول ۱-۲. وضعیت ارتباط بین تصاویر و متن کتاب فارسی پایه چهارم

شماره درس	موضوع درس	شرح تصویر	صفحه	ارتباط با متن
اول	ستایش خدا	تصویر مادر و دختر و تعدادی درخت	۸	با متن درس مرتبط است.
اول	آفریدگار زیبایی	تصویر درخت، پرستو، راه و چمن	۱۰	تا حدود زیادی با متن درس مرتبط است.
اول	آفریدگار زیبایی	درخت کنار چشمه و تعدادی سیب	۱۱	با متن درس مرتبط است.
اول	آفریدگار زیبایی	تصویر درختی در باد و ریزش برگ‌ها	۱۲	با متن درس مرتبط است.
اول	آفریدگار زیبایی	تصویر درختی در زمستان و برف	۱۳	با متن درس مرتبط است.

اول	تصویرخوانی و صندلی صمیمیت	تصویر تابلویی نقاشی از یک کودک و تعدادی خانه	۱۵	باتوجه به هدف تمرین ترسیم شده است و در نتیجه مرتبط است.
اول	شعر خبر داغ	کلاغی بر روی درخت و تصویر باد و حرکت برگها	۱۶	با متن درس مرتبط است.
دوم	کوچ پرستوها	تعدادی پرستو در حال پرواز و پرستو بر روی سیم	۱۸-۱۹	با متن درس مرتبط است.
دوم	کوچ پرستوها	تعداد دیگری پرستو بر روی سیمهای برق	۲۰-۲۱	با متن درس مرتبط است.
دوم	بخوان و ببندیش در جستجوی	تصویر درخت	۲۳	بیارتباط با متن است.
دوم	بخوان و ببندیش در جستجوی	تصویر پیرزن در حال دعا	۲۴	با متن درس مرتبط است.
دوم	بخوان و ببندیش در جستجوی	سنباب روی درخت	۲۵	با متن درس مرتبط است.
دوم	حکایت قویترین حیوان جنگل	تصویر فیل و شیر و موش	۲۸	تا حدودی مرتبط است.
سوم	راز نشانهها	تصویر الاغ و بار و پسر در کنار راه	۳۰	با داستان درس مرتبط است.
سوم	قصه‌گویی و صندلی صمیمیت	تصویر بادبادک و پرنده	۳۳	بی ربط با متن است.
سوم	روباه و زاغ	تصویر کلاغ و روباه	۳۵	مرتبط با متن شعر است.
چهارم	ارزش علم	تصویر دریایی موج و کشتی و فرد افتاده روی ساحل و نوشته روی ساحل	۳۶-۳۷ ۳۸-۳۹	مرتبط با داستان درس و متن است.
چهارم	روان خوانی	جنگل و بره و گوسفند	۴۱	تا حدود زیادی مرتبط با متن درس است.
پنجم	رهایی از قفس	تصویر طوطی در قفس نمای ساختمان از جنگل طوطیان تصویر بازرگان و تصویر آخر رهایی از قفس	۴۲-۴۶	تا حدود زیادی مرتبط با متن درس است.
پنجم	بخوان و ببندیش قدم یازدهم	تصویر شیر و پارک	۴۹	با متن درس مرتبط است.

پنجم	مثل	چند نفر در حال گفتگو	۵۲	مرتبط با داستان و مکالمه افراد است.
ششم	آرش کمانگیر	تصویر فردی در حال پرتاب تیر و تنه درخت و فرود تیر	۵۴ ۵۵-۵۶	با متن درس مرتبط است.
ششم	صندلی صمیمیت	تصویر ترکیبی از پرچم و افراد	۵۹	مرتبط با هدف تمرین است.
ششم	بخوان و حفظ کن: باران	تصویر بارش باران و تعدادی خانه	۶۰	مرتبط با متن شعر است.
هفتم	میهمان شهر ما	بچه‌های پرچم به دست	۶۳-۶۴	مرتبط با متن درس و بیانگر استقبال است.
هفتم	بخوان و ببیندیش: انتظار	تصویر دو گل در حال رویش	۶۷-۶۹	تا حدودی مرتبط است، می‌توانست بهتر ترسیم شود.
هفتم	مثل	تصویر فردی در حال کندن چاه	۷۲	ارتباط بسیار کمی با ضرب‌المثل موردنظر دارد.
دهم	باغچه اطفال	تصویر باغچه‌بان و تصویری از یک مکتب‌خانه و تصویر دیگری از کلاس درسی	۷۹-۸۱ تا ۸۲-۸۳	مرتبط با متن درس و اقدامات باغچه‌بان است.
دهم	بخوان و حفظ کن: همای رحمت	تصاویری از محراب و تمثالی از مولای متقیان	۸۷	تا حدودی مرتبط با متن شعر است.
یازدهم	فرمانده دل‌ها	تصویر یک رزمنده	۸۹-۹۲	تا حدودی مرتبط با متن درس است.
دوازدهم	اتفاق ساده	پنجره و بارش باران و کودکی پشت پنجره	۹۳-۹۴	تا حدودی مرتبط با متن است.
دوازدهم	صندلی صمیمیت	تصاویر گل و پرنده	۹۷	مرتبط با هدف تمرین
دوازدهم	بخوان و ببیندیش: دوست بچه‌های خوب	قفسه کتاب و یک پسر بچه	۹۹	مرتبط با متن درس است.
دوازدهم	حکایت نگاه پنهان	تصویر دو فرد یکی در حال نوشتن و دیگری در حال نگاه کردن	۱۰۲	ارتباط کم با متن، تصویر فرد نویسنده بیشتر از فرد ایستاده منفی و خبیث به

نظر می‌آید.

سیزدهم	لطف خدا	تصویر دو دست و لباس سبز و دریا	۱۰۵- ۱۰۴	در حد کمی اشاره به داستان حضرت موسی(ع) و مادر دارد که شعر در مورد آن است.
سیزدهم	صندلی صمیمیت	تصویر دو کودک و تعدادی پرنده در کوهستان	۱۰۶	مرتبط با تمرین مطرح شده است.
سیزدهم	بخوان و حفظ کن: امید	تصویر عقاب، کبوتر و شکارچی	۱۰۷	تا حدود زیادی مرتبط با متن است اما بهتر می‌توانست ترسیم شود،
چهاردهم	ادب از که آموختی	تصویر مقبره سعدی	۱۰۸	ارتباط بسیار کم با متن دارد.
پانزدهم	شیر و موش	جنگل و موش و شیر در بند	۱۱۴- ۱۱۳	تا حدود زیادی مرتبط با متن و داستان است.
پانزدهم	صندلی صمیمیت	تصویر پرنده در حال بال زدن	۱۱۵	مرتبط با سؤال تمرین است.
پانزدهم	بخوان و ببیندیش: هفت مردوارید سرخ	تصویر یک زن و دختر و چیزهایی در دست زن	۱۱۷	تا حدودی مرتبط با داستان است.
پانزدهم	مثل	تصویر دو پسر یکی نشسته و دیگری ایستاده و یک ساختمان و برف و دو پسر توپ به دست	۱۲۲	تا حدود زیادی مرتبط با ضرب‌المثل مطرح شده در درس است.
شانزدهم	پرسشگری	تصویر گوشی و علامت سؤال و عکس یک فرد	۱۲۵- ۱۲۴	تا حدود زیادی مرتبط با متن درس و موضوع داستان است.
شانزدهم	بخوان و حفظ کن: خرد و دانش	تصویر ابر در حال بارش باران	۱۲۸	بی‌ارتباط با متن شعر است.
شانزدهم	خرد و دانش	تصویر یک کودک در حال مطالعه	۱۲۹	تا حدودی مرتبط با درس است.

مدرسه هوشمند	تصویر یک تابلوی الکترونیکی و آموزش رایانه است.	۱۳۰	مرتبط با درس و موضوع مورد اشاره درس است.
مدرسه هوشمند	و تصویر تابلو با متن درس بر روی آن خوردن خرما	۱۳۲	مرتبط با درس و موضوع مورد اشاره درس است.
مثل	درخت خرما، یک زن و کودک در حال خوردن خرما	۱۳۹	تا حدود زیادی مرتبط با متن درس و ضربالمثل است.
نیایش	بارش باران و یک کودک با دستان باز دارد.	۱۴۰	ارتباط کم با متن درس دارد.

طبق بررسی‌های انجام شده در متن درس‌های کتاب فارسی پایه چهارم و طبقه‌بندی آن‌ها در جدول شماره (۲-۱) مشخص شد که در مجموع تعداد ۶۷ تصویر در متن کتاب فارسی پایه چهارم در رابطه با متن دروس موردنظر به کار رفته است که از این تعداد، ۹ تصویر آن بی‌ارتباط یا کم‌ارتباط با متن درس هستند. و بقیه تصاویر با محتوای متن موردنظر ارتباط دارند. پس باتوجه به یافته‌های جدول فوق به نقد تصاویر کم‌ارتباط با متن درس خواهیم پرداخت.

۲-۲. آیا تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی هماهنگ با متن و

صفحه‌آرایی‌ها هستند؟

باتوجه به داده‌های جدول شماره (۲-۱)، از بین ۶۷ تصویر کتاب فارسی پایه چهارم، ۹ تصویر به شرح ذیل بی‌ارتباط و یا دارای ارتباط کمی با متن درس هستند که ۱۳ درصد از کل تصاویر کتاب را تشکیل می‌دهند. تصویر صفحه ۲۳ کتاب، که یک درخت را نشان می‌دهد، با موضوع درس که بخوان و بیندیش در جستجوی است، مرتبط نیست. تصویر درخت به خوبی نمی‌تواند زاینده تفکر و اندیشه دانش‌آموزان باشد. می‌توانست شخصی که کتاب باز در دستش داشت در حالیکه انگشت وسط پیشانی گذاشته و در حال فکر کردن نشان می‌داد به تصویر کشیده می‌شد.

تصویر صفحه ۲۸ که فیل و شیر را نشان می‌دهد، به خوبی بیانگر داستان درس نیست و بهتر بود فیل در حال به زمین زدن شیر، به تصویر کشیده شود تا شیر و فیل در کنار هم قرار گرفته‌اند.

تصویر صفحه ۳۳ که بادبادک و پرنده را نشان می‌دهد با موضوع درس، که قصه و سندلی صمیمت است، زیاد مرتبط نیست. این تصاویر از رسایی لازم برخوردار نیستند و بهتر بود از تصاویر رساتر و گویاتری متناسب با سطح درک دانش‌آموزان استفاده شود. مثلاً تصویر شخصی در حال صحبت و چند کودک اطراف او که با ذوق به او نگاه می‌کنند. تصاویر صفحات ۶۷ و ۶۹ که رویش دو گل را به تصویر کشیده‌است، ارتباط کمی با بخوان و بیندیش انتظار، دارد. مفهوم انتظار می‌توانست با نگاهی از پنجره به جاده ترسیم شود.

تصویر صفحه ۷۲ که فردی را در حال کندن چاه نشان می‌دهد، با نگاه اول مفهوم ضرب‌المثل «جوینده یابنده است» درک نمی‌شود و از وضوح لازم برخوردار نیست. این تصویر یک چاله کوچک را نشان می‌دهد و با نگاه اولیه مفهوم ضرب‌المثل درک نمی‌شود. بهتر بود تصویر افرادی با چهره‌ای شاد ترسیم می‌شد که در نمایی مناسب در تلاش برای کندن دامنه کوه هستند و افرادی که به دلیل رسیدن به آب یا معدن در حال خوشحالی هستند.

تصویر صفحه ۱۰۲، دو فرد را در کنار هم نشان می‌دهد که یکی در حال نوشتن و دیگری در حال نگاه کردن است، و به خوبی داستان درس را بیان نمی‌کند و ارتباط کمی با متن دارد. چهره مردی که نشسته خبیث‌تر از مردی که ایستاده است نشان می‌دهد. بهتر بود تصویر در نمایی از یک اتاق قدیمی که چند نفر در آنجا، کنار هم، روی زمین نشسته‌اند یکی از آنها با سیمایی خوش‌رو در حال نوشتن و فرد دیگری، کنار او که زیر چشمی به نوشته‌اش نگاه می‌کرد طراحی می‌شد.

تصویر صفحه ۱۰۴، دو دست و لباس سبز در حد کمی ارتباط با متن درس کودکی حضرت موسی و مادر دارد که شعر در مورد آن است، بهتر بود تصویر رودخانه، مادر مضطرب و سبدی که کودک درون آن با جریان رودخانه قرار داشت ترسیم می‌شد و در پس زمینه متن شعر قرار می‌گرفت.

تصویر صفحه ۱۰۸ آرامگاه سعدی، به خوبی مرتبط با حکایت درس «ادب از که آموختی» نیست. بهتر بود تصویری از بی‌ادبان با نگاه عاقل اندر سفیه بزرگان ترسیم می‌شد.

تصویر ابرهای در حال بارش در صفحه ۱۲۸ به خوبی با متن درس که خرد و دانش را مورد بحث قرار می‌دهد، مرتبط نیست. اگر نمایی از کلاس درس یا مکتب قدیم در پس‌زمینه متن قرار می‌گرفت بهتر بود.

تصویر صفحه ۱۴۰ که بارش باران و کودکی با دستان باز را نشان می‌دهد، به خوبی متن درس را که نیایش است به تصویر نکشیده‌است. اگر نمای مسجد با تصویر چند نفر در حال خواندن دعا یا مکانی مقدس در پس‌زمینه متن ترسیم می‌شد به مفهوم متن درس که حالت معنوی دارد نزدیک‌تر بود.

۲-۳. تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟

باتوجه به داده‌های جدول (۲-۱) تعداد ۶۷ تصویر در کتاب فارسی چهارم طراحی شده است. این تصاویر اغلب در زمینه و طرح محتوای درس قرار داده شده است و یا در کنار حکایت‌ها، صندلی صمیمیت، بخوان و بیندیش و بخوان و حفظ کن آمده‌است. تصاویر مربوط به متون معنوی بیشتر جلوه‌ای از طبیعت را نشان داده است و تصاویر دروس نیایش و ستایش هم‌هاله‌ای از نور و ستاره و سجاده و دستان در حال دعا را در برگرفته‌است. برخی تصاویر به صورت عکس و واقعی تهیه شده و در متن درس جای‌گذاری شده است و برخی به صورت نقاشی و یا انیمیشن تهیه شده‌اند. تصاویر مورد استفاده به بخشی از محتوای درس اشاره کرده‌است و در صورت طولانی بودن متن درس تصاویر در حالت‌های مختلف در صفحات مختلف درس تکرار شده است.

۲-۴. تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی در تناسب با فرهنگ و محیط جامعه خلق شده است؟

برای بررسی میزان تناسب کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی، با فرهنگ و محیط جامعه جدولی ترسیم شد و هر یک از تصاویر استفاده‌شده در کتاب فارسی پایه چهارم با ذکر درس مربوط و صفحه کتاب آمده است و در ردیف آخر میزان تناسب با فرهنگ و محیط جامعه نوشته شده است:

جدول ۲-۴. وضعیت تناسب و هم‌خوانی تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم با فرهنگ و محیط

اجتماعی

شماره درس	موضوع درس	شرح تصویر	صفحه	تناسب با فرهنگ و محیط جامعه
اول	ستایش خدا	تصویر مادر و دختر	۸	از نظر نوع پوشش و باورهای

دینی مطابقت دارد.		و تعدادی درخت		
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۰	تصویر درخت و پرستو و راه و چمن	آفریدگار زیبایی	اول
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۱	درخت کنار چشمه و تعدادی سیب	آفریدگار زیبایی	اول
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۲	تصویر درختی در باد و ریزش برگ‌ها	آفریدگار زیبایی	اول
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۳	تصویر درختی در زمستان و برف	آفریدگار زیبایی	اول
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۵	تصویر تابلویی نقاشی از یک کودک و تعدادی خانه	تصویرخوانی و صندلی صمیمیت	اول
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۶	کلاغی بر روی درخت و تصویر باد و حرکت برگ‌ها	شعر خبر داغ	اول
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۸-۱۹	تعدادی پرستو در حال پرواز و پرستو بر روی سیم	کوچ پرستوها	دوم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۲۰-۲۱	تعداد دیگری پرستو بر روی سیم‌های برق	کوچ پرستوها	دوم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۲۳	تصویر درخت	بخوان و بیندیش در جستجوی	دوم
متناسب با فرهنگ و باورهای دینی	۲۴	تصویر پیر زن در حال دعا	بخوان و بیندیش در جستجوی	دوم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۲۵	و سنجاب روی درخت	بخوان و بیندیش در جستجوی	دوم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۲۸	تصویر فیل و شیر و موش	حکایت قوی‌ترین حیوان جنگل	دوم
تا حدودی قدیمی و متناسب با شرایط روز نیست	۳۰	تصویر الاغ و بار و پسر در کنار راه	راز نشانه‌ها	سوم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۳۳	تصویر بادبادک و	قصه‌گویی و	سوم

		پرنده	صندلی صمیمیت	
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۳۵	تصویر کلاغ و روباه	روباه و زاغ	سوم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۳۶-۳۷ ۳۸-۳۹	تصویر دریایی موج و کشتی و فرد افتاده روی ساحل و نوشته روی ساحل	ارزش علم	چهارم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۴۱	جنگل و بره و گوسفند	روان خوانی	چهارم
تصاویر قدیمی و با واقعیت‌های امروز زیاد تناسبی ندارد.	۴۲-۴۶	تصویر طوطی در قفس نمای ساختمان از جنگل طوطیان تصویر بازرگان و تصویر آخر رهایی از قفس	رهایی از قفس	پنجم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۴۹	تصویر شیر و پارک	بخوان و بیندیش قدم یازدهم	پنجم
تصاویر قدیمی و با پوشش و ظواهر اجتماعی حال هم‌خوانی ندارد	۵۲	چند نفر در حال گفت‌وگو	مثل	پنجم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۵۴-۵۵ ۵۶	تصویر فردی در حال پرتاب تیر و تنه درخت و فرود تیر	آرش کمانگیر	ششم
متناسب با فرهنگ مشارکت و میهن‌دوستی است.	۵۹	تصویر ترکیبی از پرچم و افراد	صندلی صمیمیت	ششم
تصاویر نامفهوم و از وضوح لازم برخوردار نیست.	۶۰	تصویر بارش باران و تعدادی خانه	بخوان و حفظ کن: باران	ششم
متناسب با فرهنگ و مسائل روز جامعه است	۶۳-۶۴	بچه‌های پرچم به دست	میهمان شهر ما	هفتم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۶۷-۶۹	تصویر دو گل در حال رویش	بخوان و بیندیش: انتظار	هفتم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۷۲	تصویر فردی در حال کندن چاه	مثل	هفتم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد اما تصاویر با شکل مدارس	۷۹-۸۱ تا	تصویر باغچه‌بان و تصویری از یک	باغچه اطفال	دهم

امروزی زیاد هم‌خوانی ندارد.	۸۲-۸۳	مکتب‌خانه و تصویری دیگر از کلاس درسی		
متناسب با مسائل فرهنگی و اعتقادی است	۸۷	تصاویری از محراب و تمثالی از مولای متقیان	بخوان و حفظ کن: همای رحمت	دهم
متناسب با فرهنگ دفاع مقدس و روحیه دلاوری است.	۸۹-۹۲	تصویر یک رزمنده	فرمانده دل‌ها	یازدهم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۹۳-۹۴	پنجره و بارش باران و کودکی پشت پنجره	اتفاق ساده	دوازدهم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۹۷	تصاویر گل و پرنده	صندلی صمیمیت	دوازدهم
متناسب با فرهنگ مطالعه و عادات اجتماعی است.	۹۹	قفسه کتاب و یک پسر بچه	بخوان و بیندیش: دوست بچه‌های خوب	دوازدهم
وضوح تصاویر مناسب نیست و قدیمی به نظر می‌رسد.	۱۰۲	تصویر دو فرد یکی در حال نوشتن و دیگری در حال نگاه کردن	حکایت نگاه پنهان	دوازدهم
متناسب با باورهای دینی و معنوی	۱۰۴-۱۰۵	تصویر دو دست و لباس سبز و دریا	لطف خدا	سیزدهم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۰۶	تصویر دو کودک و تعدادی پرنده در کوهستان	صندلی صمیمیت	سیزدهم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۰۷	تصویر عقاب، کبوتر و شکارچی	بخوان و حفظ کن: امید	سیزدهم
متناسب با میراث فرهنگی و جایگاه سعدی به‌عنوان شاعر ایرانی	۱۰۸	تصویر مقبره سعدی	ادب از که آموختی	چهاردهم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۱۳-۱۱۴	جنگل و موش و شیر در بند	شیر و موش	پانزدهم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.	۱۱۵	تصویر پرنده در حال بال زدن	صندلی صمیمیت	پانزدهم

پانزدهم	بخوان و ببندیش: هفت مردوارید	تصویر یک زن و دختر و چیزهایی در دست زن	۱۱۷	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.
پانزدهم	مثل	تصویر دو پسر یکی نشسته و دیگری ایستاده و یک ساختمان و برف و دو پسر توپ به دست	۱۲۲	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.
شانزدهم	پرسشگری	تصویر گوشی و علامت سؤال و عکس یک فرد	۱۲۴-۱۲۵	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.
شانزدهم	بخوان و حفظ کن: خرد و دانش	تصویر ابر در حال بارش باران	۱۲۸	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد.
شانزدهم	خرد و دانش	تصویر یک کودک در حال مطالعه	۱۲۹	متناسب با فرهنگ مطالعه و دانش‌اندوزی
هفدهم	مدرسه هوشمند	تصویر یک تابلوی الکترونیکی و آموزش رایانه است.	۱۳۰	متناسب با مسائل روز جامعه و حرکت به سوی دنیای رسانه‌ای و آموزش‌های الکترونیک
هفدهم	مدرسه هوشمند	و تصویر تابلو با متن درس بر روی آن	۱۳۲	متناسب با مسائل روز جامعه و حرکت به سوی دنیای رسانه‌ای و آموزش‌های الکترونیک
هفدهم	مثل	درخت خرما، یک زن و کودک در حال خوردن خرما	۱۳۹	متناسب با فرهنگ جامعه و رعایت آداب صحیح نهی از منکر
هفدهم	نیایش	بارش باران و یک کودک با دستان باز	۱۴۰	متناسب با باورهای دینی و اعتقادی

باتوجه به داده‌های جدول شماره (۲-۴)، از ۶۷ تصویر کتاب فارسی پایه چهارم، ۶ تصویر (۹ درصد)، با مسائل فرهنگی و شرایط امروزی جامعه هم‌خوانی ندارد. تصویر صفحه ۳۰ (الغ و بار و کودک باهوش)، با زندگی شهری و جامعه امروز زیاد هم‌خوانی ندارد. تصاویر صفحه ۴۲ و ۴۶، تصاویر طوطی و بازرگان و جنگل، با مسائل امروز جامعه زیاد هم‌خوانی ندارد. تصویر صفحه ۵۲ (چند نفر در حال گفتگو)، از وضوح و ارتباط لازم با شرایط جامعه برخوردار نیست. تصویر صفحه ۱۰۲ (تصویر دو فرد یکی در حال نوشتن و دیگری در حال نگاه کردن) قدیمی است و با فرهنگ امروز جامعه هم‌خوان نیست.

۳. نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ۴۴ درصد صفحات کتاب فارسی پایه چهارم حاوی تصویر است. همچنین میزان ارتباط ۹۱ درصد این تصاویر با متن دروس رعایت شده است. در نتیجه از نظر ارتباط تصاویر با متن درس در مواردی نیازمند توجه بیشتر و بازنگری مطلوب است. در بررسی ویژگی‌های کتاب درسی پایه چهارم باید گفت که، تعداد ۶۷ تصویر در کتاب فارسی چهارم ابتدایی در زمینه و متن محتوای درس قرار داده شده و یا در کنار حکایت‌ها، صندلی صمیمیت، بخوان و بیندیش و بخوان و حفظ کن آمده‌است. تصاویر مربوط به متون معنوی بیشتر جلوه‌ای از طبیعت را نشان داده است و تصاویر دروس نیایش و ستایش هم هاله‌ای از نور و ستاره و سجاده و دستان در حال دعا را در برگرفته‌است. برخی تصاویر به صورت عکس و واقعی تهیه شده و در متن درس جای‌گذاری شده است و برخی به صورت نقاشی و یا انیمیشن تهیه شده‌اند. تصاویر مورد استفاده به بخشی از محتوای درس اشاره کرده‌است و در صورت طولانی بودن متن درس، تصاویر در حالت‌های مختلف در صفحات مختلف درس تکرار شده‌است. اگر در متن کتاب همه تصاویر مفاخر و نام‌آوران به صورت واقعی تهیه می‌شد و در متن درس مربوطه قرار می‌گرفت بهتر بود تا زمینه آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با بزرگان ایران زمین بیشتر می‌شد. چون کودکان دنیای رنگارنگ و شادی دارند به نظر می‌رسد که بهتر بود بیشتر تصاویر متن درس‌ها به صورت نقاشی ترسیم می‌شد اما با وجود گسترش علم، فناوری و تکنولوژی جدید و نقش اساسی آن در حوزه‌های مختلف مخصوصاً آموزش، نیاز به استفاده از آن در کتاب‌های آموزشی احساس می‌شود زیرا باعث یادگیری و تنوع بخشی در کلاس می‌شود. پرواضح است که یکی از مهمترین وظایف برنامه‌ریزان آموزشی کمک به کاربرد هر چه بیشتر و بهتر پیشرفت‌های تکنولوژی در جهت ارتقا سطح کیفی آموزش است. در مورد اینکه آیا تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی هماهنگ با متن و صفحه‌آرایی‌ها هستند؟ این نتیجه به دست آمد که ۹ درصد تصاویر کتاب فارسی پایه چهارم، بی‌ارتباط و یا دارای ارتباط کمی با متون درس هستند. بهتر است تصاویر بی‌ارتباط یا کم‌ارتباط با متن درس، مورد بازنگری کارشناسان آموزشی قرارگیرد و به صورت نمونه‌ای از دانش‌آموزان مقطع موردنظر خواسته شود که در رابطه با درس موردنظر تصاویری ترسیم کنند. در نهایت یا از تصاویر به دست آمده‌ای که متناسب با متن درس هستند استفاده شود یا با توجه طراحی‌هایی که دانش‌آموزان داشته‌اند الگوبرداری شود و تصاویر مناسب‌تری برای درس‌های موردنظر ترسیم کنند. همچنین

باتوجه به نتایج، ۹ درصد تصاویر کتاب، با مسائل فرهنگی و شرایط امروزی جامعه همخوانی ندارد. اگر تصاویری که از فرهنگ‌های دیگری گرفته شده حذف شود و تصاویر به‌روزتر که متناسب با فرهنگ و جامعه امروز ایرانی است و دانش‌آموز با آن مأنوس‌تر است جایگزین شود مطلوب‌تر خواهد بود.

مشارکت نویسندگان و تشکر و قدردانی

مقاله ارسالی حاصل پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم علویه فتاحی چالانچی است که آقای دکتر شهریار شادی‌گو استاد راهنمای آن و خانم دکتر نفیسه ایرانی استاد مشاور آن بوده‌اند. این پایان‌نامه در دانشگاه فرهنگیان همدان در تاریخ ۱۴۰۱/۱۲/۱۰ دفاع شده است.

تعارض منافع

«هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است»

Reference

- Aghaei, Ghazaleh (۱۴۰۰), "Synchronization of illustration with the text of Persian books of the second elementary (fourth, fifth and sixth) of Iran's educational system", Master's thesis, Neyshabur University, Faculty of Arts. [In Persian]
- Dehghan Monshadi, Reyhane (۱۳۹۶), "Studying the illustration of the second elementary Persian book (reading skills)", Master's thesis, Ferdowsi Higher Education Institution, Faculty of Arts. [In Persian]
- Educational research and planning organization* (۱۴۰۱), *Farsi of the fourth grade of the second elementary school*, Iran textbooks publishing company, Tehran, ۹th edition. [In Persian]
- Irani, nafiseh and Alaviyeh fattahi chalanchi (1402), "Criticism and analysis of the pictures of the fifth grade Persian books and their relationship with the text", Research magazine in Persian language and literature education, Volume 4, Issue 1, Pages 117-138. [In Persian]
- Kress, G. Van Leeuwen, T. (۲۰۱۹). *Reading Images: The Grammar of visual design*, London: Routledge.
- Mehrafshar, Ali Akbar (۱۳۹۸), *Children and the world of children's books*, Tehran: Association of Parents and Teachers. [In Persian]

- Mirbabaian Rudsari, Elahe Sadat (۱۳۹۴), *What a children's book illustrator should know*, Sari: Rojin Mehr. [In Persian]
- Organization of Research and Planning* (۱۳۸۳), Features and principles of educational book illustration, Educational Aid Publishing Office. [In Persian]
- Qezel Ayagh, Sorayya (۱۳۹۸), *Literature for children and teenagers and promoting reading*, Tehran: Samt. [In Persian]
- Samson, A. (۲۰۱۸), *Children voices in Italian textbooks*, Roma: University of Roma.
- Seyf, Susan, Parvin Kadivar, Reza Karami Nouri and Hoseyn Lotfabadi (۱۳۹۹), *Psychology of Development*, Tehran: Samt. [In Persian]
- Shirmohammadi, Atefe and Ali Davoudi (۱۳۹۰), "Examination and analysis of the pictures of the books of Heaven's Gifts of second to fifth grade", the first national education conference in Iran. [In Persian]

